ILGTSPĒJĪGA ZEMES RESURSU UN AINAVU PĀRVALDĪBA

Īpaši nozīmīgu ainavu noteikšanas, aizsardzības un pārvaldības pieejas

Ainavu arhitekte, pētniece, profesore Dr.arch. Natalija Nitavska

29.04.2022.

ILGTSPĒJĪGA ZEMES RESURSU UN AINAVU PĀRVALDĪBA

EIROPAS PRAKSE NACIONĀLĀS NOZĪMES AINAVU NOTEIKŠANĀ, AIZSARDZĪBĀ UN PĀRVALDĪBĀ

Anglijas, Velsa, Ziemeļīrijas pieredze

Anglijā, Velsā un Ziemeļīrijā ar valsts atbalstu ir izvirzītas **izcili ainaviskas dabas teritorijas** (*Areas of Outstanding Natural Beauty*).

Šīs ainavas definētas, kā unikālas un atšķirīgas ainavas ar dabisko jeb ainavisko pievilcību, kas ir pietiekami vērtīgas valsts līmenī. Anglijā, Velsā un Ziemeļīrijā ir **46** tādas ainavas, kuras aizņem **18% no visas valsts teritorijas** un pārsvarā izvietojas piekrastē dienvidu un ziemeļu daļā, mazāk teritorijas vidusdaļā

Attēls. Anglesey's scenic coastal / Lake Windermere

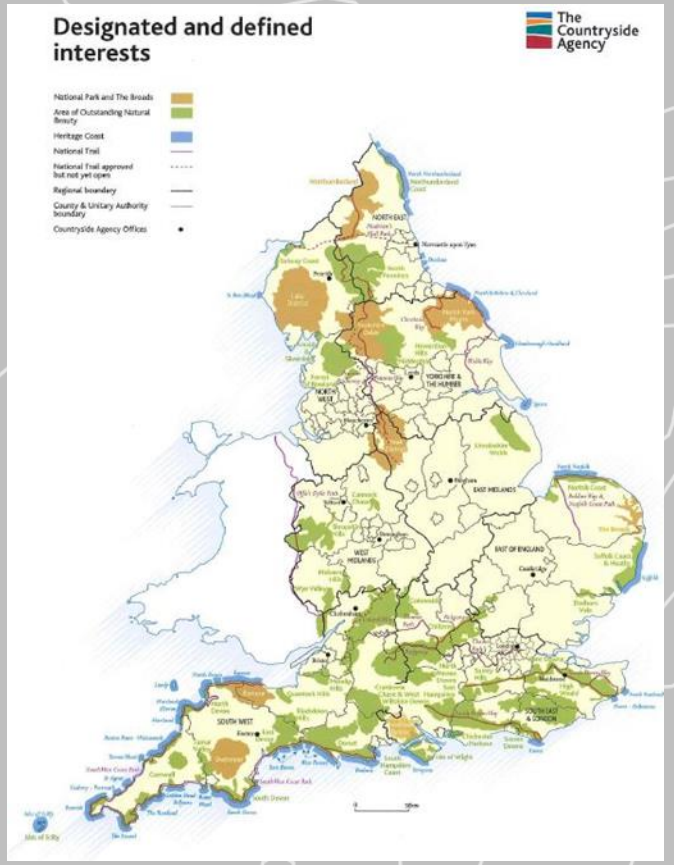

Attēls. Dažāda tipa aizsargājamās teritorijas Anglijā

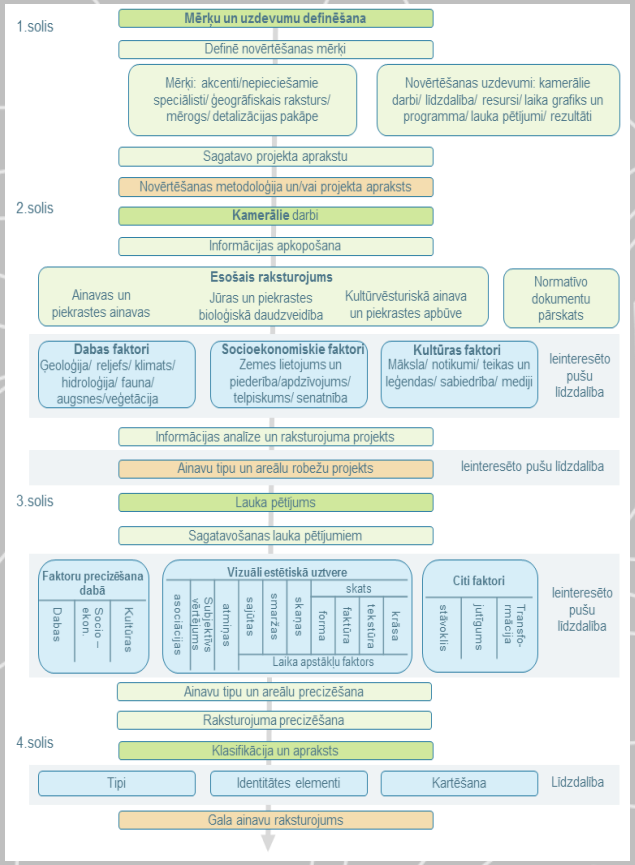

Attēls. Ainavas rakstura novērtējuma metodika (Swanwick 2002)

Anglijas, Velsa, Ziemeļīrijas pieredze

Zemes pārvaldības likums (*Countryside and Rights of Way Act*) paredz atsevišķu sadaļu, kas **nosaka izcili ainavisku dabas teritoriju noteikšanas kārtību**, atsevišķu funkciju regulēšanu, valsts **pienākumu un atbildību sadali**, aizsardzības vadlīnijas un kārtību, vispārējus mērķus un pilnvaras**, apsaimniekošanas plānu izstrādi** un ar to saistītos noteikumus, **dotācijas piešķiršanas** noteikumus ainavas saglabāšanas mērķiem. Ainavu aizsardzības statusa piešķiršanu ierosina pārvaldības organizācijas, saskaņojot šo lēmumu ar vietējām pašvaldībām. No valsts puses **pārvaldīšanas funkcija** tiek piešķirta sekojošām iestādēm: **Natural England** – Anglijā; **Wales Natural Resources** - Velsā; **Northern Ireland Environment Agency** – Ziemeļīrijā. Sadarbojoties ar vietējām pašvaldībām "Natural England" ir atbildīga par visiem likumdošanā paredzētajiem procesiem, skaņojumiem un robežu noteikšanu.

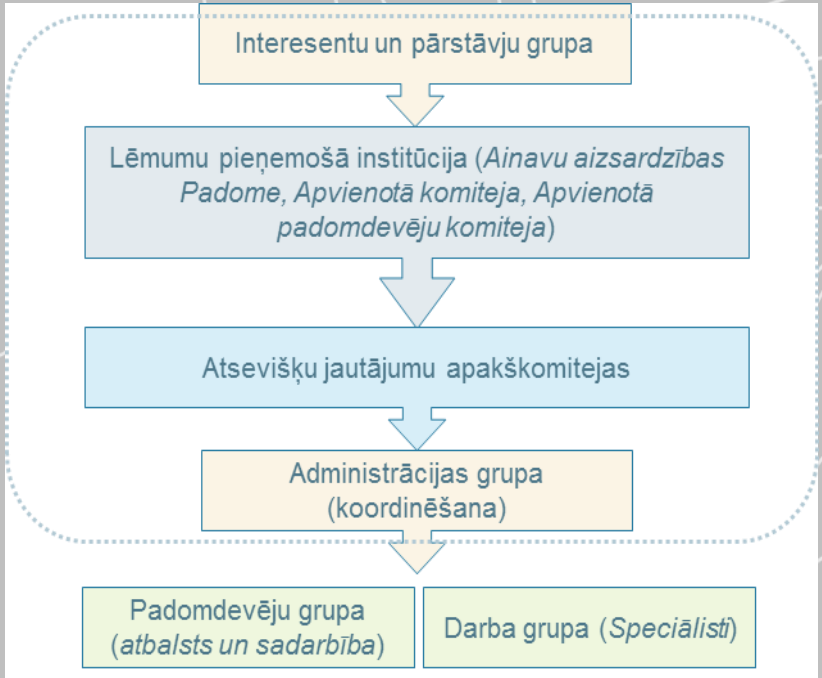

Attēls. Ainavu apsaimniekošanas pamatstruktūra Anglijā (Areas of Outstanding... 2001)

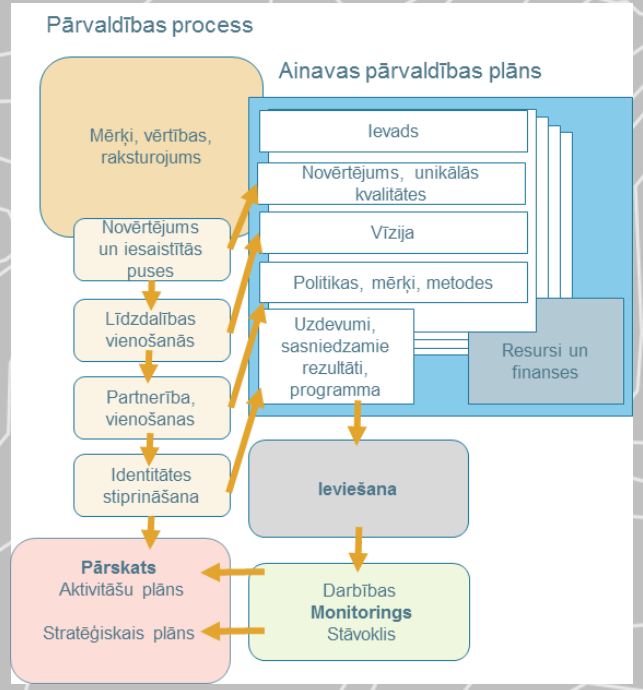

Attēls. Ainavu apsaimniekošanas process un likumdošanas ietvars Anglijā (AONB Management Plans 2001)

Skotijas pieredze

Skotijā Nacionālo ainavu apvidi (*National scenic area*) izdalīti, kā izcilas ainaviskas vērtības valsts kontekstā, ar nepieciešamību tās aizsargāt. 1978. gadā kopumā tika noteikti **40 aizsargājamie ainavu apvidi**, ko veica Skotijas lauku dienests (*Countryside Commission for Scotland*), publicējot to vienotā dokumentā - **'Scotland's Scenic Heritage'** (Scotland's Scenic...1978). Kopumā šīs ainavas aizņem aptuveni 1 miljonu hektāru (*13% no Skotijas teritorijas*).

Attēls. Skotijas izcilās ainavas (Wester Ross)

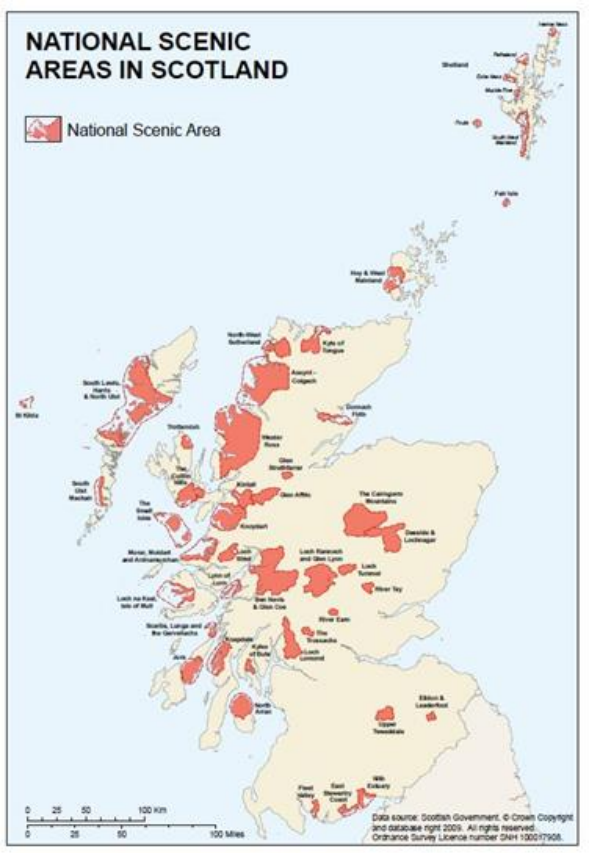

Attēls. Skotijas nacionālās ainavas (Scottish Natural...2010)

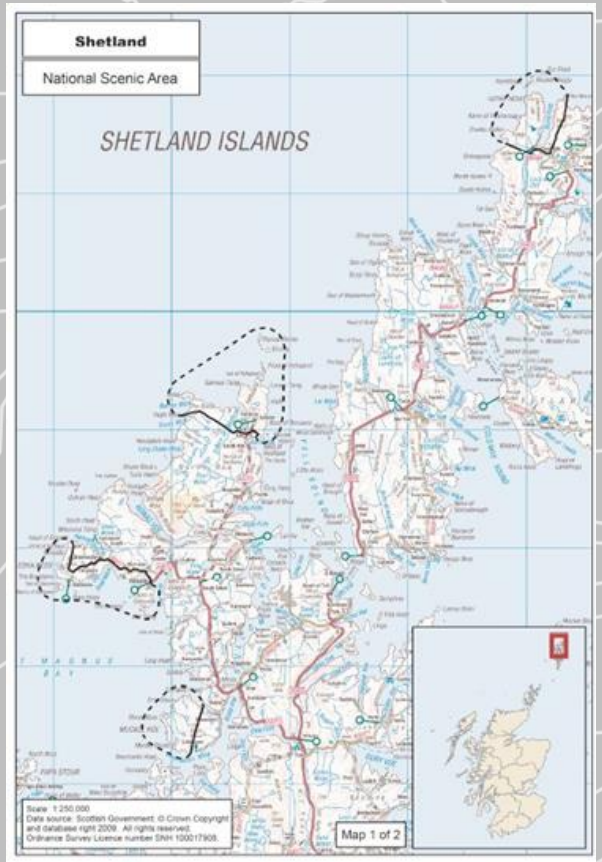

Attēls. Šetlendas salas – ainavu apvidus (Scottish Natural...2010)

Skotijas pieredze

Katras nacionālas nozīmes **ainavas raksturojums** sagatavots divos veidos. Pirmais veids - īsas **piezīmes**, kas dod priekšstatu par kopējo ainavas struktūru un ainavas vērtībām. Otrais veids - **paplašināts apraksts**, kas veidots katrai piezīmei, kā precīzs, un skaidrs ainavas apraksts, iekļaujot visus iepriekšminētos aspektus, ko var izmantot ainavu aprakstiem.

Pārvaldību realizē Skotijas dabas aģentūra/ pārvalde (**NatureScot**). Nacionāliem ainavu apvidiem ir noteikta papildus kontrole pār atsevišķām darbībām. Pašvaldības ir tiesīgas izstrādāt papildus ainavu aizsardzības, attīstības un pārvaldības stratēģijas.

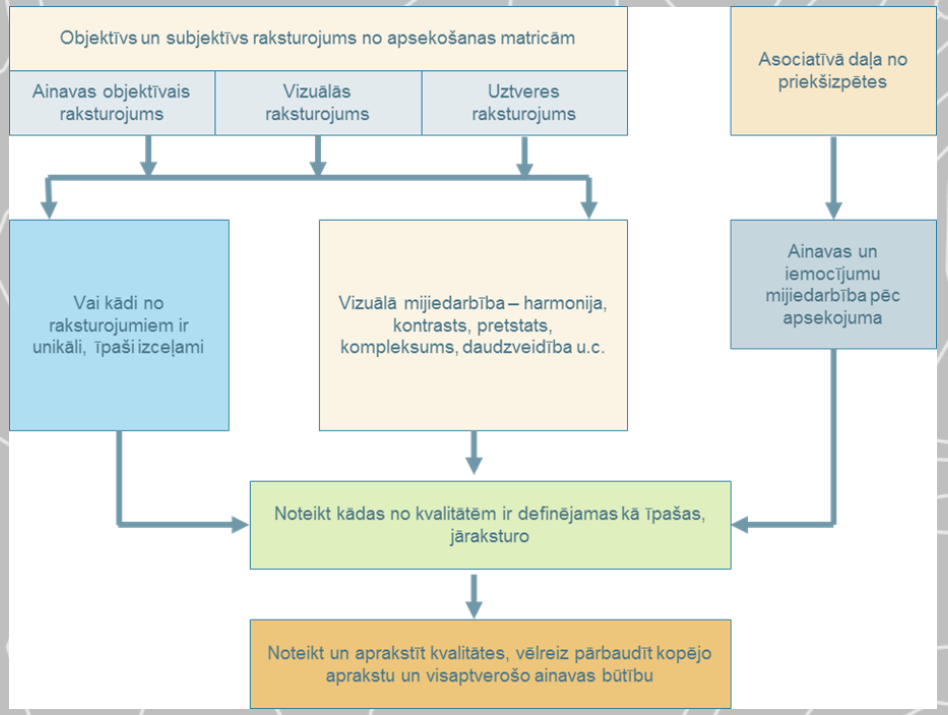

Attēls. Specifisko ainavas vērtību definēšanas process (Guidance for identifying... 2008)

Francijas pieredze

Savukārt Francijā ‘ainavas kvalitātes zīmols’ **'Grand Site de France'** ir piešķirtas vairākām teritorijām (teritoriju skaits palielinās), kur atbildīga ir organizācija – “Francijas izcilo ainavu tīklojums” (Réseau des Grands Sites de France).

Ainavas, kam piešķirts šis zīmols raksturojamas kā **autentiskas, ievērojamas, izcilas, ainaviski pievilcīgas un ikoniskas**, kam piemīt unikāls un īpašs raksturs (*exceptional, unique, singular character*) un cieša saikne ar konkrētas vietas vēsturi un attīstību, saglabājot pagātnes pēdas, bet, veidojot dialogu arī ar nākotni, kas ir ainavas attīstības atslēga.

Attēls. 'Grand Site de France' tīklojums (France This way..S.a.)

Francijas pieredze

Zīmols pieder Francijas valstij, kas piemēro **ilgtspējīgas attīstības principus ainavu pārvaldībā** un garantē, ka teritorija tiek saglabāta un apsaimniekota, ievērojot ilgtspējīgus attīstības principus, kas apvieno ainavas saglabāšanu, ainavas īpašo auru (**Sence of Place**), apmeklētāju pieredzes kvalitāti un atzinību. Tiek **atbalstīti iedzīvotāji un uzņēmēji**, kas darbojas zem šī zīmola vai saskaņā ar attīstības plānu, atbalstot teritorijas statusa saglabāšanu. Mērķis ir **apvienot ainavisko vērtību aizsardzību ar vietas viesmīlību** un dzīvības saglabāšanu, lai apdzīvotas lauku teritorijas netiek pamestas – **dinamiskā saglabāšana.**

Attēls. Francijas izcilas ainavas (Cirque de Gavarnie/ Carcassonne) (France this way... S.a.)

Somijas pieredze

Somijā ir **156 apgabali**, kas klasificēti kā valstiski vērtīgas/ nozīmīgas ainavas, kas tika atzīmētas jau 1995. gadā. To vērtība ir balstīta uz **kultūrvēsturiski** nozīmīgu **dabas daudzveidību**, **tradicionālo** lauksaimniecību un arhitektūru. Saskaņā ar Somijas Zemes izmantošanas un apbūves likumu, plānojot teritoriju, jāņem vērā vērtīgās ainavas.

Ainavu novērtējums balstās ne tikai uz teritoriju īpatnībām un raksturojumu, bet arī uz **reģionālo ainavu iedalījumu**. Ainavu apvidi/apgabali tiek izvēlēti tā, lai tie atspoguļotu **katra reģiona vissvarīgākās ainavu iezīmes**. Somijā **ainavu aizsardzība** realizējama **caur ainavu pārvaldību**, un šie divi dokumenti ir kopīga ainavu aizsardzības mērķa neatņemama sastāvdaļa.

Attēls. Somijas unikālās ainavas (Varsinais-Suomi/ Pohjanmaa, Etelä-Pohjanmaa) (Somijas Vides Ministrija)

Somijas pieredze

Ainavu pārvaldības sistēma paredz vairāku **interešu grupu iesaisti** – ne tikai teritorijas īpašnieku, administratīvo institūciju, bet arī sabiedrības iesaisti, kur ne mazāka loma ir izglītības pasākumiem un informācijas pieejamībai. Izprotot, ka ainavas pārvaldība prasa finansiālus ieguldījumus, Somijas valdība **novirza līdzekļus**, kas paredzēti kā subsīdijas pārprodukcijai. Ir izstrādātas «**Ainavu aizsardzības vadlīnijās**». Vēlāk ir izvirzītas **27 Nacionālas nozīmes simboliskās ainavas**. Atlase bija daļa no Somijas 75 gadu neatkarības svinībām 1992. gadā (3.21.attēls). Nacionālajām ainavām nav noteiktas robežas, kas nozīmē, ka tām nav īpašas, juridiskas vai citas funkcijas zemes izmantošanas plānošanā, tomēr šīm ainavām ir svarīga nozīme gan nacionālās identitātes saglabāšanā, gan tūrismā.

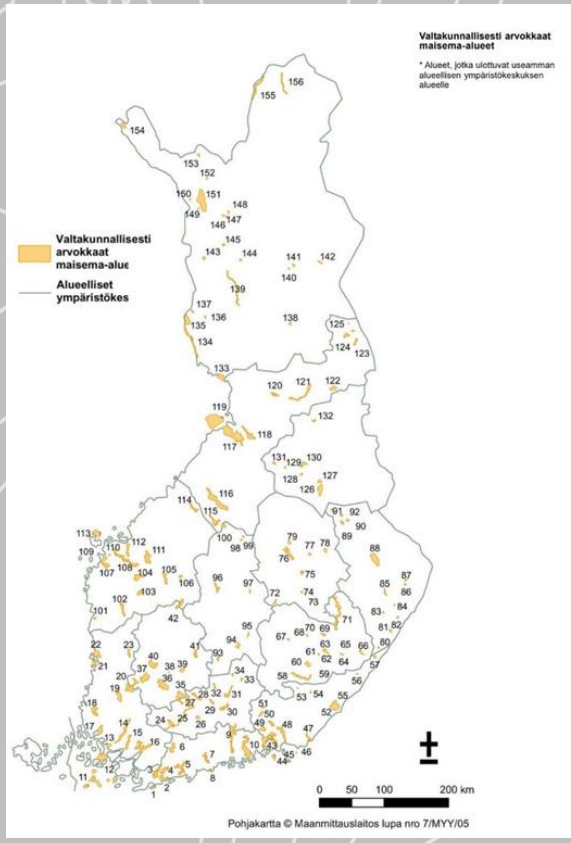

Attēls. Somijas simboliskās ainavas un vērtīgo ainavu karte (Somijas vērtīgo ainavu karte... S.a.)

Ekspertu viedokļi

Intervijas notika atvērtā formā, daļēji strukturētas gan individuālas, gan grupveida, izmantojot attālinātās saziņas rīkus. Intervijā piedalījās 19 eksperti no Latvijas (*plānošanas reģionu pārstāvji, VARAM un DAP pārstāvji, pētnieki, saistīto nozaru profesionālo organizāciju pārstāvji*). Sarunas notika par četrām tēmām, kas ir savā starpā saistītas, bet tomēr prasa koncentrēšanos uz atsevišķiem aspektiem:

- **Nacionālas nozīmes ainavas izpratne, būtība** – caur šo tēmu iespējams atklāt ainavas kvalitātes mērķus, kā arī izprast divu līmeņu nacionālās nozīmes ainavu pastāvēšanas iespējās – ainavu kā kultūras kanonu un konkrētas ainavas kā teritorijas ar definētām robežām;
- Nacionālās nozīmes ainavas **vērtēšanas process** – kā to saskata eksperti, šeit atklājas arī līdzdalības nepieciešamība;
- Nacionālās nozīmes **ainavas statuss nākotnē** – jūtīgs jautājums, kas saistās ar ainavas saglabāšanu, no šis daļas var saprast iespējamas saglabāšanas formas, ar to saistītus riskus;
- Nacionālās nozīmes ainavu kā **vērtību integrēšana teritorijas attīstības plānošanā** – kādi aspekti un instrumenti ir iespējami, lai veiksmīgāk realizētu šādu ainavu plānošanu un pārvaldību.

Ekspertu viedoklis - Nacionālās nozīmes ainavas **būtība/ definīcija / jēdziens**

- Iezīmējas **subjektīva un ļoti intīma ainavas uztvere,** kas cieši saistīta ar katra cilvēka "pirmssākuma kodu"
- Svarīgi, lai atslēgas vārdi ir **"ainava, ar ko lepoties", ko "godināt",** ko likt kā identitātes vizītkarti visai valstij, ko saglabāt nākamam paaudzēm;
- Eksperti atzīst, ka **grūti urbāno vidi uztvert kā ainavu;**
- Būtiska ir nacionālās nozīmes ainavas **starptautiskā dimensija**, bet jāapzinās, ka ainaviski vērtīgas teritorijas ir jāizdala gan valsts, gan reģiona, gan lokālā mērogā;
- Nacionālās nozīmes ainavas **būtība ir daudzpusīga** (te ir arī vieta "atmiņu ainavām", "zaudētām ainavām");
- Būtiska ir **precīza mērķa definēšana**, jo no tā ir atkarīga gan metode un izvelētie kvalitātes kritēriji, gan plānošana un pārvaldība.
- Nacionālās nozīmes ainavas formulēšanu, **jāsaskaņo ar EAK** pausto, kā arī ņemot vērā un pielāgojot Latvijas apstākļiem Eiropas pieredzi ainaviski vērtīgo teritoriju formulēšanā;
- Jāceras par ainavas **mainīgumu un dinamiskumu**;
- Būtiski atcerēties, ka **"telpai" nav robežu, bet "teritorijai" ir nosakāmas robežas**.

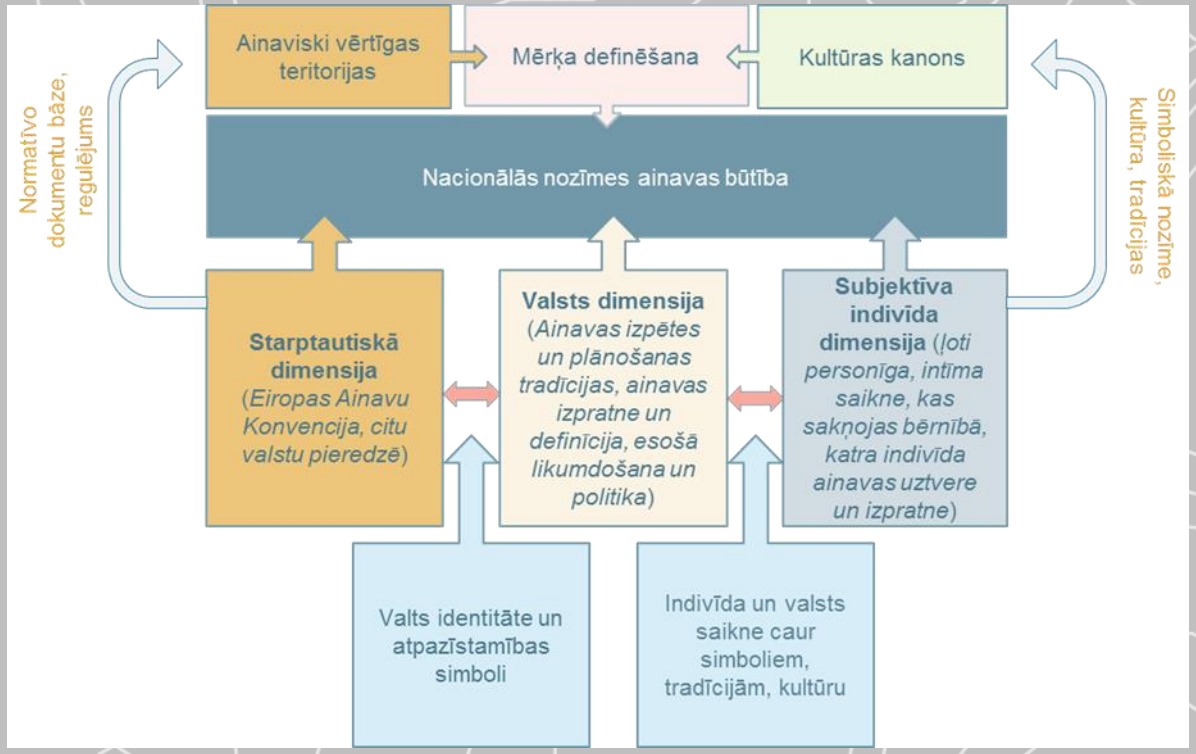

Attēls. Nacionālās nozīmes ainavas būtības izpratne (autora veidots)

Ekspertu viedoklis - Nacionālas nozīmes ainavu noteikšana/ definēšana/ vērtēšana

- **Procesa atvērtība** un ekspertu **sadarbību ar iedzīvotājiem**, nodrošinot skatījumu un vērtējumu gan no "iekšpuses", gan no "ārpuses";
- Iepriekšējo **pētījumu pieredze** un rezultāti;
- Atklāt nezināmo – **"ainavu stāstus",** kas nav piefiksēti uz papīra vai citos avotos, bet dzīvo atmiņās;
- **Ainavas saglabāšana** un cieņa pret ainavu **nāk no ainavas izpratnes un pieņemšanas**;
- Vērtēšanas metodikai ir **adoptējama citu valsts pieredze**, kas ir balstīta un **sakņota Latvijas ainavas uztverē un ainavas pētīšanas tradīcijās**;
- Būtiski, lai vērtēšana notiek kā **dialogs starp visas iesaistītām pusēm;**
- Svarīgs un diskutabls ir jautājums par ainavu **robežu noteikšanu -** ainavas robežas var būt vairākās dimensijās un viņas, tāpat kā pati ainava, ir dinamiskas un mainīgas, **nesakrītot ar administratīvām robežām**. Šajā griezumā pastāv arī viedoklis, ka **ainavai nav robežu**;
- Ainavas vērtēšanas metodikā jāietver **izpratne par ainavu kā kompleksu**, nevis ainavas elementu atsevišķo izpēti un vērtēšanu;
- Būtisks ir ainavas vērtēšana un noteikšanas **mērogs**, jo katrā mērogā ir jādefinē savi uzdevumi, un tam būs arī savas izpētes un vērtēšanas metodes.

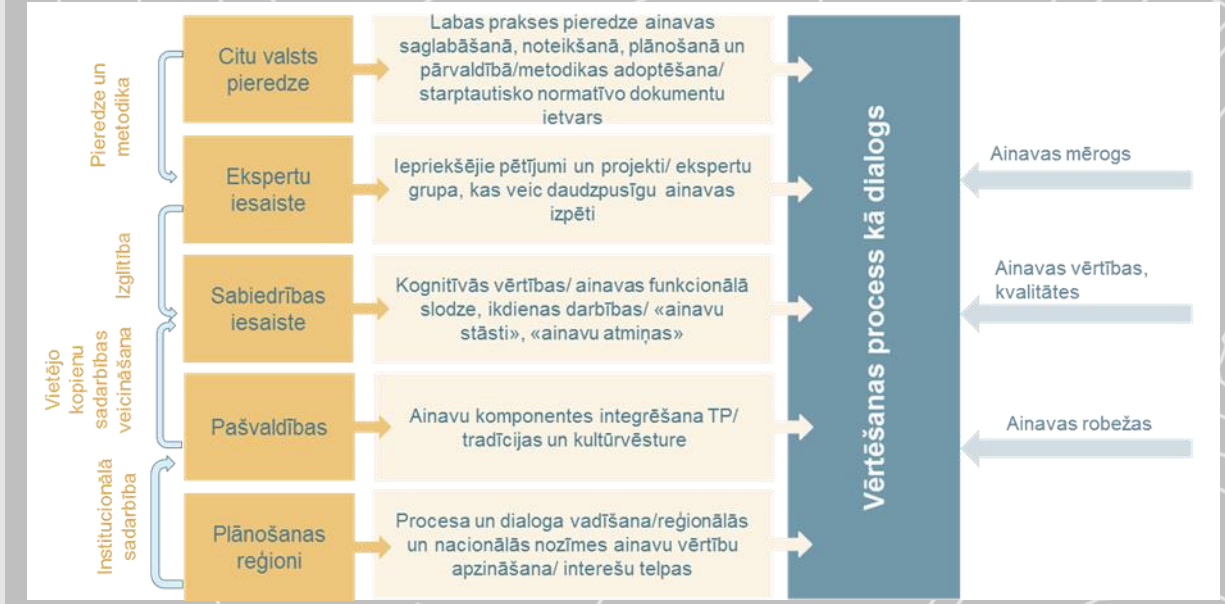

Attēls. Nacionālas nozīmes vērtēšanas procesa izpratne un iesaistītās puses (autora veidotā shēma)

Ekspertu viedoklis - ainavu statuss nākotnē

- **Ainavu vērtības kā attīstības potenciālu** daudzām jomām – tūrismam, investoru piesaistei, vietas pozitīva un pievilcīga tēla rādīšanai utt.;
- Nosakot ainavas statusu nākotnē ir svarīgi nepazaudēt **saikni ar ainavas ekoloģisko un dabisko būtību**;
- **"Aizsardzības" statuss** var **izraisīt daudzas pretestības** un neļaut ainavu attīstīt un saglabāt pilnvērtīgi;
- **Jāizvērtē riski**, jāmodelē attīstības scenāriji, ņemot vērā ainavas dinamiku un mainīgo būtību;
- Iespējams, statuss līdzinās **goda statusam** un ir "īpašas identitātes un unikalitātes" statuss, kas vairāk vērts nevis uz aizliegumiem, bet **rādīts uzmanības pievēršanai**;
- Kopumā būtu **jāizvairās no vārda "aizsargāt",** vairāk zemapziņā domājot, "mīļojot", cienot, izprotot;
- Eksperti atzīme **lauku teritorijas straujas izmaiņas**, kas saistās ar lauku viensētu izzušanu, savukārt kultūrvēsturisko objektu nozīme un attīstība var pieaugt saistībā ar tūrisma pieprasījumu un iekšzemes tūrisma aktivizēšanas pandēmijas laikā;
- Samēra **lielā loma ir varai un politiskai gribai**, līdz ar to arī politisko spēku iesaiste statusa definēšanā ir būtiska, jau no paša sākumā sniedzot plāšu un skaidrojošo informāciju par virsmērķiem.

Attēls. AAA Daugavas loki (autora foto)

Ekspertu viedoklis - Nacionālas nozīmes ainavas teritorijas attīstības plānošanā

- **Ainavas plānošanai jānotiek kā komunikācijas platformai**, kā komunikācijas rīkam, liekot uzsvaru uz ainavas vērtībām un dialoga iespējamību, kā arī sadarbību gan plānojot ainavu, gan pārvaldot to;
- Ainavas plānošanā ir svarīga **plānošana "caur ainavu"** (Planning IN Landscape);
- Ainavas plānošanai jānorisinās, kā **regulārām un nepārtrauktām procesam**, nevis no projekta uz projektu un tikai punktveidā;
- Šobrīd **trūkst plānošanas un ievešanas instrumenti,** lai novestu stratēģiski definētas prioritātes līdz realizācijai;
- Nozarē kopumā – gan plānošanas reģionos, gan pašvaldībās **būtu nepieciešami ainavas pārvaldības speciālisti;**
- Līdzīgi kā ainavas vērtēšanā, arī plānošanā un pārvaldībā **lielā nozīme ir ainavas mērogiem un robežām;**
- Plānošanā būtu **jārespektē "interešu telpas"-** ainavas areāli **stiepjas pāri administratīvajām robežām** un to plānošanā nav iespējama bez sadarbības, ko veiksmīgi var realizēt plānošanas reģioni;
- Jāatceras, ka katrai tādai ainavai būs **savi kvalitātes kritēriji un mērķi**, līdz ar to plānošanā un pārvaldībā katrā teritorijā būs jālieto atšķirīgi instrumenti.

Attēls. AAA Daugavas loki (autora foto)

ILGTSPĒJĪGA ZEMES RESURSU
UN AINAVU PĀRVALDĪBA

VPP
Valsts pētījumu programma

AREI

Latvijas
Lauksaimniecības
universitāte

RĪGAS TEHNISKĀ
UNIVERSITĀTE

VIDZEMES
AUGSTSKOLA

SILAVA

Pateicos par uzmanību